

ОНТОЛОГІЧНО-КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ ГЛОКАЛІЗАЦІЇ

ONTOLOGY AND CONCEPTS OF GLOCALIZATION

У статті розглянуто та систематизовано теоретичні підходи до розуміння суті процесу глокалізації. Представлено тристороннє трактування глокального: як процесу (глокалізація), як соціальних умов (глокальність) та як ідеології світогляду чи рекомендації до практичних дій (глокалізм). Виокремлено три вектори прояву впливу локально-глобальних відносин із погляду диференціалів впливу.

Ключові слова: глобалізація, локалізація, глокалізація, «простір потоків», «простір місць».

В статье рассмотрены и систематизированы теоретические подходы к пониманию сути процесса глокализации. Представлена трехсторонняя трактовка глокального: как процесса (глокализация), как социальных условий (глокальность) и как идеологии

мировоззрения и рекомендации к практическим действиям (глокализм). Выделены три вектора проявления влияния локально-глобальных отношений с точки зрения дифференциалов воздействия.

Ключевые слова: глобализация, локализация, глокализация, «пространство потоков», «пространство мест».

The paper is devoted to systemizing of the theoretical approaches to understanding the essence of glocalization. The tripartite interpretation of the glocal process is presented: as a process (glocalization), as social conditions (glocality), and as ideology or recommendations for practical actions (glocalism). Three «vectors» of the mutual influence of local-global connectivity are singled out.

Key words: globalization, localization, glocalization, «space of flows», «space of places».

УДК 339.9.01

Ліщинський І.О.

к.е.н., доцент,
докторант кафедри
міжнародної економіки
Тернопільський національний
економічний університет

Постановка проблеми. Глобалізація, яка відбувається у сучасному світі, виявилася дуалістичною, багатовимірною та складнішою порівняно з більшістю її теоретично інтерпретованих моделей. Це призвело до виникнення парадоксу: з посиленням глобалізаційних процесів спостерігається більша потреба у локальній специфіці. При цьому Р. Робертсон стверджує, що глобальні і локальні тенденції є «...взаємодоповнюючими та взаємопроникаючими, хоча в окремих ситуаціях можуть суперечити одна одній».

Економічні та політичні події останнього десятиліття ознаменували певний реванш дезінтеграційних процесів у глобальному суспільстві та зумовили підвищення актуальності глокалізаційних та фрагмеграційних дискурсів. Повернення до практики торговельного та інвестиційного протекціонізму провідних держав світу, прихід до влади численних ультраправих політичних сил, загострення воєнних конфліктів, сепаратистських рухів, випадків тероризму – ці та інші чинники викликають певний песимізм серед дослідників та посилюють сучасний різновид «агорофобії» та «повернення до історії» серед практиків. Проте глобальний «простір потоків» усе ж залишається об'єктивною реальністю, що пронизує локальний «простір місць», трансформуючи його і трансформуючись при цьому сам.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичні основи розуміння суті та специфіки формування процесів глокалізації досліджували такі вчені, як Р. Робертсон, М. Кастельс, Х. Хондкер, Б. Тернер, С. Радхакрішнан, Дж. Ріцер, К. Вайт, В. Роудометоф та ін.

Складність і суперечливість процесів глокалізації визначає необхідність детального теоретичного переосмислення підходів до її розуміння. Існують

невирішені питання, пов'язані з особливостями розвитку процесів глокалізації.

Постановка завдання. Мета статті полягає у систематизації підходів до трактування глокалізації та виявленні її особливостей на сучасному етапі розвитку.

Виклад основного матеріалу дослідження. Семантично термін «глокалізація» (англ. *glocalization*) є гібридом двох слів: «глобалізація» та «локалізація» і в широкому розумінні позначає «...прояв тенденцій до універсалізації та партикуляризації сучасних соціальних, політичних та економічних систем» [1].

Однією з причин популярності теорії глокалізації є її різкий контраст із теорією модернізації за В. Росту [2], що протягом десятиліть домінувала у соціальних науках і передбачала неминучість наслідування всіма цивілізаціями етапів поступу, через які пройшла західна цивілізація. Ідея глокалізації заперечувала уявлення про те, що весь світ із плином часу безваріантно стане більш демократичним, більш капіталістичним, більш орієнтованим на споживання і т. д.

Однак варто зауважити, що етимологія терміна «глокалізація» до кінця не з'ясована. Згідно з Оксфордським словником нових слів від 1991 р., концепція глокалізації походить від японського принципу «дочакука» (япон. 土着化 – робити щось по-своєму), що спочатку використовувався в сільському господарстві для підкреслення необхідності адаптації фермерських технологій до локальних умов [3]. Водночас у самій Японії словосполучення «глобальна локалізація» частіше асоціюється з головним виконавчим директором *Sony Corporation* А. Моріта, котрий використовував цей вираз у корпоративній рекламній та брендинговій стратегії протягом 1980–1990-х років [4].

Перша достовірно підтверджена згадка терміна «глокальний» зафіксована в промові М. Ланге під час виставки в м. Бонн (Німеччина) у травні 1990 р. для характеристики експонату Г. Бенкінга під назвою «Чорна скринька природи: кубик Рубіка екології» [5]. Автор експонату мав за мету продемонструвати необхідність формування зв'язків між мікро-, мезо- та макрорівнями екологічних досліджень та ініціатив; зазначена багаторівневність, власне, й була охарактеризована епітетом «глокальний».

Однак широкому обігу неологізм «глокалізація» завдячує Р. Робертсону (особливо праці «Глокалізація: часопростір і гомогенність-гетерогенність» [6]), який увів термін у дискурс соціальних наук як засіб усунення розбіжностей між глобальним і локальним вимірами. Локально-глобальна проблематика добре висвітлена в трилогії М. Кастельса [7], присвяченій формуванню «мережевого суспільства» (англ. *network society*). Такі мережі формують т. зв. «простір потоків» (англ. *space of flows*), які трансформують урбаністичний контекст Земної кулі. Проте «простір потоків» не витісняє традиційний географічний простір, а радше змінює його функціональну та соціальну динаміку. Незважаючи на те що «простір потоків» є новою територіальною моделлю світоустрою, учасники суспільства функціонують в географічних локаціях, тобто в місцях конденсації історії, культури та інших сутностей (т. зв. «простір місць» – англ. *space of places*), що, на думку М. Кастельса, призводить до різкого протиставлення між глобальним «простором потоків» та локальним «простором місць».

У розумінні ж Р. Робертсона глокалізація повинна стати своєрідною сполучною ланкою між «простором потоків» та «простором місць» глобалізації, деномінуючи саме другий географічний вимір. На думку Х. Хондкера, у такому трактуванні глокалізація, за великим рахунком, є концептуально ускладненою версією глобалізації [8, с. 187]. Аналогічної позиції притримується як сам Р. Робертсон [9; 10], так і прихильники ідей Б. Тернера щодо «анклавної спільноти» (англ. *enclave society*), які припускають, що глобалізація передбачає не тільки виникнення нових моделей чи учасників інтеграції, а й систематичну фрагментацію існуючих одиниць, а також формування нових учасників та їх об'єднань, для яких існують можливості спілкування та мобільності в обхід новостворених бар'єрів [11]. А отже, глобалізація не веде до створення нової сингулярності, а генерує натомість множинну фрагментацію, яка й є глокалізацією [12, с. 775–776].

Запропонований Р. Робертсоном підхід, який можна охарактеризувати виразом «глобалізація як глокалізація», пропонує центральне мета-теоретичне трактування концепції глокалізації через постулати монізму – уявлення, згідно з яким різні типи субстанції (у нашому разі «локальне» і «глокальне»), врешті, зводяться до одного джерела (у нашому разі «гло-

бальне»). Згідно з Р. Робертсоном [13], «глобальне» детермінує «локальне» й є конкретною формою прояву останнього, тоді як «локальне» не може існувати в «чистому» вигляді за межами «глобального»; глобалізація спричиняє партикуляризацію універсалізму і універсалізацію партикуляризму.

Проте С. Радхакрішнан відмічала, що підхід Р. Робертсона має сенс лише у разі якщо часовий вимір є безкінечним (тобто $t = \infty$, де t – час) чи відсутнім, тоді як у короткотерміновій перспективі чи мезотемпоральному вимірі часових трансформацій від t^1 до t^2 ідеї монізму не можуть використовуватися повною мірою. Іншими словами, відсутня відповідь на запитання, як змінюється співвідношення «глобальне»/«локальне» в рамках часових інтервалів [14].

На початку 2000-х років Дж. Ріцер сформував альтернативний підхід до трактування глокалізації, який суттєво відрізняється від уявлень Р. Робертсона про одночасність проявів гомогенності та гетерогенності процесів глобалізації [15]. Підхід Дж. Ріцера можна назвати «глокалізація як глобалізація», а його основний постулат полягає у тому, що глокалізація є одним із двох проявів глобалізації та виражає аспект соціальної гетерогенності. Для характеристики ж другого аспекту глобалізації, який виражає тенденцію до гомогенності, дослідник пропонує застосовувати термін «ґробалізація» (англ. *grobalization*), який є гібридом двох слів: «зростати» (англ. *to grow*) та «глобалізація». За виразом Дж. Ріцера, «...ґробалізація акцентує увагу на імперіалістичних амбіціях деяких держав, корпорацій, організацій і тому подібних суб'єктів, а також на їх бажанні, а точніше необхідності втілювати себе (чи нав'язувати свою діяльність) на певній географічній території» [15, с. 194].

Визначальним інноваційним елементом підходу Дж. Ріцера є введення до методологічного апарату концепції «нічого» (і, відповідно, «чогось»). «Ніщо» (англ. *nothing*) розглядається як «...зазвичай централізовано ініційована і контрольована соціальна форма, яка порівняно позбавлена самобутнього сутнісного контенту» [15, с. 195]. Онтологічно «ніщо» включає в себе такі елементи, як «не-місце» (англ. *nonplace*), «не-предмет» (англ. *nonthing*), «не-особа» (англ. *nonperson*), «не-послуга» (англ. *nonservices*), які в сукупності зі своїми альтернативами (а саме «місцем», «предметом», «особою» та «послугами») є підтипами загального континууму «щось»/«ніщо» (приклади кожного з елементів наведено в табл. 1).

Накладаючи перпендикулярно континууми «глокальне/ґробальне» та «щось/ніщо», отримуємо чотири квадранти, які відображають різні спектри прояву (т. зв. «ідеальні типи») сучасних процесів глобалізації (рис. 1). Особливий акцент варто зробити на першому і четвертому квадрантах, які є центральними елементами протистояння в глобалізованому світі.

Основні підтипи континууму «щось»/«ніщо»

«Щось»	«Ніщо»
Місце (місцевий банк)	Не-місце (емітент кредитних карток)
Предмет (немасовий товар, персональна позика)	Не-предмет (стандартизований масовий товар, позика через кредитку)
Особа (персональний банкір)	Не-особа (купівля з допомогою телемаркетингу)
Послуга (індивідуалізована допомога)	Не-послуга (автоматизована, комутована допомога)

Джерело: складено за [15, с. 196]

Глобалізація «нічого» знаходить свої прояви у феноменах, які відомі під колоритними назвами: вестернізація, американізація, мақдональдизація, діснеїзація, кока-колонізація і т. п. Проте разом із тим «ніщо» може виражатися й за умов глокалізації (наприклад, ребрендинг *Coca-Cola* до умов азійських чи арабських ринків, вишиванки *Made in China* тощо).

«Щось» зазвичай проявляється в контексті глокалізації (наприклад, послуги кравця, виробу ручної роботи), однак усе частіше можна говорити і про його ґробалізацію (продукція компаній, які спеціалізуються на їжі для гурманів; світові тури *Rolling Stones*; виставки робіт В. ван Гога; молодіжні субкультури, які виникають як виклик поточному тренду, але з часом самі стають «мейнстримом» і т. п.).

Основна ідея Дж. Ріцера полягає у такому:

1. Глобалізація за своєю суттю є комплексним процесом, що охоплює низку субпроцесів, що формують континуум, із двома крайніми точками: «глокалізацією», з одного боку, та «ґробалізацією» – з іншого. Причому ґробалізація становить загрозу для глокалізації та поступово її витісняє.

2. Принцип континууму передбачає, що будь-які явища та процеси, котрі асоціюються із гло-

калізацією, можна умовно розмістити на відрізку між двома зазначеними полюсами. Як глокалізація, так і ґробалізація є своєрідними еталонними випадками, котрі навряд чи проявляються в чистому вигляді у реальному світі. Натомість усі вирази глокалізації повинні розглядатися як поєднання глокального та ґробального елементів.

3. Локальне фактично ігнорується у такому формулюванні, оскільки вважається, що воно витіснене (чи витісняється) ґробальним. Коли локальне інтегрується чи поглинається глобальним, воно стає глокальним. Однак глокальне не є дійсно локальним – основна суть останнього безповоротно втрачена.

Третій елемент ідеї Дж. Ріцера є найбільш контроверсійним, адже передбачає, що в сучасному світі фактично не залишилося аспектів, які підпадають під дефініцію «локальний». Разом із тим в інтерпретації Дж. Ріцера чітко проявляється аспект темпоральності, оскільки соціальні зміни описуються в часових інтервалах від t^1 до t^2 на відміну від підходу Р. Робертсона, де чинник часу або відсутній, або прямує до безкінечності.

Крім розглянутих двох підходів до трактування глокалізації, можна виокремити також третій, згідно з

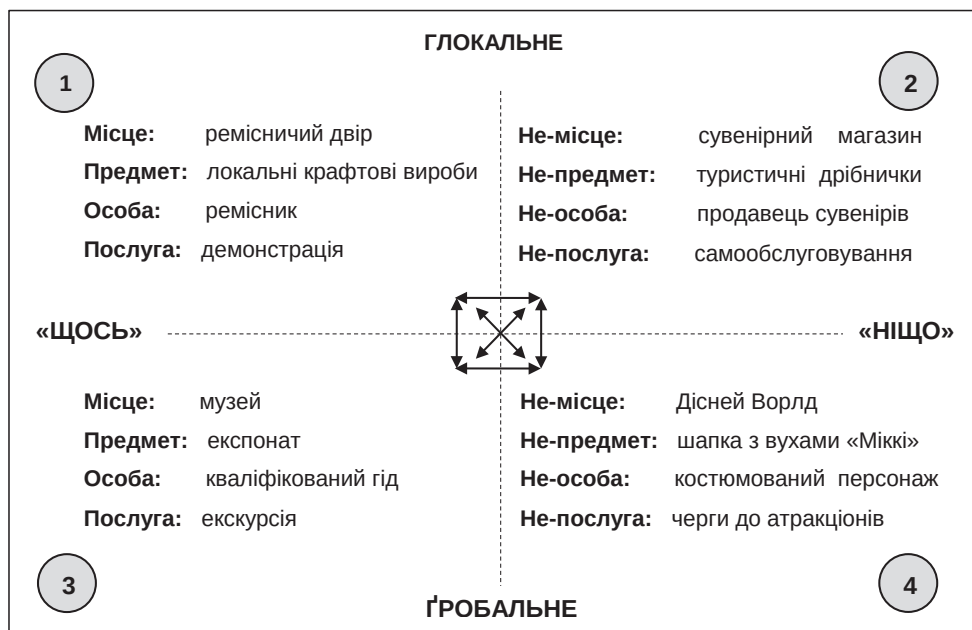

Рис. 1. Глобалізація в розрізі континуумів «глокальне/ґробальне» та «щось/ніщо»

Джерело: складено за [15, с. 197]

яким глокалізація повинна розглядатися як аналітично автономна концепція. В. Роудометов оновив концептуальну метафору дифузії, запропонувавши використовувати метафору рефракції. Символізм рефракції дає змогу краще реінтерпретувати взаємозв'язки між глобалізацією та глокалізацією, зокрема: (1) розглядати глобалізацію як всеохоплюючий процес із погляду поширення хвиль у просторі; (2) використовувати поняття «заломлення хвиль» як засобу розуміння глобально-локальної бінарності [16].

Розглядаючи глобалізацію *X* із перспективи рефракції, можна вести мову про поширення *X* локаціями з різною «густиною». Тобто при цьому кожна локація повинна розглядатися окремо, враховуючи різний ступінь здатності до резистентності хвилям глобалізації. Такий підхід дає змогу виокремити два можливі наслідки процесу глобалізації. По-перше, хвилеподібні властивості можуть посилюватися чи поглинатися локальними, а потім знову відбиватися на світову арену (ми пропонуємо називати даний сценарій «ефектом дисперсії» та «ефектом затухання» відповідно). Зазначений феномен рефлексії досить точно описується в концептуальній площині теорії світового суспільства – значною мірою це саме той механізм, за допомогою якого виникає інституційний ізоморфізм. По-друге, хвиля може пройти через локальне середовище і бути заломленою ним («ефект заломлення»). Саме цей сценарій визначає фокус дослідження, адже з такого погляду глокалізація – це глобалізація, заломлена локальним середовищем. Такий підхід є також третім варіантом інтерпретації глокалізації, що детермінує її аналітичну автономію від процесів глобалізації. Локальне не анігілюється, не абсорбується і не знищується глобалізацією, а радше, оперуючи в симбіозі з глобальним, формує «телос», тобто кінцевий стан/результат.

Загалом у даній роботі ми будемо притримуватися методологічного підходу, запропонованого В. Роудометовом [17] щодо тристороннього трактування локального: як процесу (глокалізація), як соціальних умов (глокальність) та як ідеології світогляду чи рекомендації до практичних дій (глокалізм) (табл. 2).

Таблиця 2

Три виміри трактування категорії «глокальне»

Категорія	Значення
Глокалізація	- процес глобально-локальної взаємодії
Глокальність	- кінцевий результат (певні соціальні умови), що сформувався внаслідок глокалізації
Глокалізм	- світоглядна ідеологія чи політична стратегія адаптації глобальних впливів та локального середовища

Джерело: сформовано автором за [17]

Розгляд процесів глокалізації крізь метафоричну призму рефракції дає змогу навести теоретичне підґрунтя мезотемпоральних змін (t^1 до t^2)

без обов'язкового припущення про тотальну інтеграцію як остаточний результат (наприклад, той же «телос», у якому локальне розчиняється повністю). Локальне може змінити кінцевий результат, а отже, стійкість (резистентність) до ґлобалізації не є теоретично марною категорією.

Висновки з проведеного дослідження.

У вищенаведеному контексті можна також відобразити співвідношення сил між учасниками і, відповідно, розглядати локально-глобальні відносини з погляду диференціалів впливу. Доцільно виділити три вектори прояву впливу:

1. Здатність локального послідовно та стабільно «запускати хвилю» по світовій арені, а також потенціал певного центру економічного, політичного, культурного впливу до виконання критично важливих ролей у конфігурації учасників. У планетарних масштабах Захід протягом багатьох століть виконував роль історичного «глобалізуючого якоря», однак ХХІ ст. стало часовою платформою, у якій реконфігурація глобального балансу центрів впливу все більше тяжіє до міжцивілізаційного характеру *a la* С. Хантінгтон [18] (зі значним посиленням ролей китайської, арабської та ортодоксальної цивілізацій).

2. Здатність локального до резистентності небажаним хвилям глобалізації (т. зв. «густина»). На світовій арені екстремальними прикладами такого опору можна назвати Північну Корею, однак переважно йдеться не про такі крайні випадки. Важливим моментом «густини», чи то економічної, чи культурної, інституційної, військової, є те, що локація (у т. ч. нація, релігія і т. п.) має можливість селективного прийняття глобальних впливів. Ураховуючи цей факт, кінцеві результати глобально-локальної взаємодії можуть бути структурованими також за принципами алломорфізму (але не поліморфізму), а не виключно ізоморфізму, як припустили адепти теорії світового суспільства.

3. Здатність локального модифікувати та заломлювати хвилі глобалізації, що проходять крізь нього. Глокальність призводить до створення та розповсюдження гібридності, культурного плюралізму, етнічної та релігійної гетерогенності в повсякденному житті.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Glocalization. Britannica. URL: <https://www.britannica.com/topic/glocalization> (Last accessed: 12.09.2018).
2. Rostow W.W. The stages of economic growth: a non-communist manifesto. Cambridge university press, 1990.
3. Glocalization / ed. S. Tullock. Oxford: Oxford University Press, 1991.
4. Edgington D.W., Hayter R. Glocalization and regional headquarters: japanese electronics firms in the asean region. Annals of the Association of American Geographers. 2013. Vol. 103. № 3. P. 647–668.

5. International encyclopedia of systems and cybernetics / ed. C. Francois. Munchen: K.G. Saur, 1997.
6. Glocalization: time–space and homogeneity–heterogeneity. *Global modernities* / R. Robertson, M. Featherstone, S. Lash. London: Sage, 1995. P. 25–54.
7. Castells M. *The information age: economy, society and culture*. Oxford: Basil Blackwell, 1996.
8. Khondker H.H. *Globalisation to glocalisation: a conceptual exploration*. *Intellectual Discourse*. 2005. Vol. 13. № 2.
9. Robertson R. *Situating glocalization: a relatively autobiographical intervention*. *Global Themes and Local Variations in Organization and Management: Perspectives on Glocalization*. New York: Routledge, 2013. P. 41–52.
10. Robertson R. *What is globalization?* *The Blackwell Companion to Globalization*; ed. G. Ritzer. Oxford: Basil Blackwell, 2007. P. 54–66.
11. Turner B. *The enclave society: towards a sociology of immobility*. *European Journal of Social Theory*. 2007. Vol. 10. № 2. P. 287–304.
12. Steger M.B. *It's about globalization, after all: four framings of global studies. a response to jan nederveen pieterse's 'what is global studies?'* *Globalizations*. 2013. Vol. 10. № 6. P. 771–777.
13. Robertson R. *Globalization: social theory and global culture*. Sage, 1992.
14. Radhakrishnan S. *Limiting theory: rethinking approaches to cultures of globalization*. *The Routledge international handbook of globalization studies*. Routledge, 2015. P. 44–60.
15. Ritzer G. *Rethinking globalization: glocalization/grobalization and something/nothing*. *Sociological Theory*. 2003. Vol. 21. № 3. P. 193–209.
16. Roudometof V. *Theorizing glocalization: three interpretations*. *European Journal of Social Theory*. 2016. Vol. 19. № 3. P. 391–408.
17. Roudometof V. *Glocalization: a critical introduction*. Routledge, 2016. ISBN 1-317-93629-9.
18. Huntington S.P. *The clash of civilizations?* *Foreign affairs*. 1993. P. 22–49.